

Irodalmi Szemle.

Kuín Géza gróf. *Relationum Hungarorum cum Oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima.* Kolozsvár, 1893—5. Két kötet. N. Sr. 285 és 230 lap. Ára 5 frt.

Folyóiratunk 1893-ban a 344. lapon a második kötet megjelenésének idejére ígérte „a nagybecsű s ebben a tekintetben legteljesebb forrásmű” ismertetését. A második s utolsó kötet megjelent; ezt az ígéretet tehát be kell váltani.

Ez a két kötet az Altai-hegyektől Magyarorszáig kíséri a magyarokat s khinai, mongol, perzsa, arab, török, orosz, görög, egyúttal azonban hazai és nyugat-európai írók nyomán állítja egybe a Kelettel s a keleti származású népekkel való érintkezéseik történetét.

Fölkeresi a magyarokat, midőn az Altai-hegység nyugati vidékén (I. 9—28.) húnokkal s más török-népekkel időztek együtt s hol a Madsarfolyó, Madsar-dagh neve maig is emlékeztet reájuk. Azokat, kik az I. században a hunokkal együtt nem keltek útra, az őshazában még a XV. században is madsaroknak nevezték. A hegedősök csacsozásait meg nem vető magyar krónikák után mondja el (I. 29—46.), milyennek képzelték őseink az első ismert hazát s a fejezet végén is utal reá (46. l.), hogy arról valóságos néphagyományaik voltak. Ezek a hagyományok részben ma sem haltak ki. Johara városa még szerepel a magyar népmesékben.

Jugriában, népiesen Joharában, mely a mai Perm- és Tobolszk-kormányzóságok területén feküdt, már megoszlott a magyarság; az egyik helyén maradt, a másik a húnokkal átment a Káma mindkét partjára, majd megint Jugria déli részeibe tért vissza s részt vett az Európa felé nyomuló húnok sorsában; távoztukkal az Éjszaki-Jugriában lakók nyomultak Déli-Jugriába, 558. táján pedig ezek is átkeltek Baskiria éjszaki részébe, s ott tartózkodtak a VIII. század végéig. A Baskiria déli részeiben s a Volga alsó folyásánál a húnokkal már előbb megszállt magyarok viszont Kazar területre költözködtek át. (I. 47—78.)

A kazarok a Kubán-folyó és a Kaukázus közt levő Alániát jelölték ki számukra. Ez volt tehát Európában a magyarok második hazája, melyben 836—7. tájáig tartózkodtak, midőn Lebediát foglalták el. (I. 79—102.) De nem mindnyájan költözködtek oda, hanem egy

részök megmaradt Alaniában, hol Magyar, Olu (vagyis Nagy-) és Kücsük (vagyis Kiesi-) Magyar és Kumagyar helynevek emlékeztetnek rájuk. Ezek a magyarok 840—1-ben Kis-Ázsiában mint az arabok szövetségesei harcoltak a görögök ellen, 889. táján a Lebediából viszszerő magyarok töredékeivel gyarapodtak s khinai írók szerint még 1223. is Alaniában laktak. (I. 103—114.) Azoknak, kik Zichy kaukázusi expedíciójának komoly czélzatát érteni nem akarják, kétségtelenül el kellene előbb olvasniok Kuún Gézának Alaniáról szóló fejezeteit.

Alaniából a magyarok egy része 837. táján talán azért költözött át Lebediába, (oroszosan a laboda lebeda orosz nevéől Lepedikába), hogy Kazar szövetségeseiket a Kazarok s más keleti népek ellen oltalmazzák. Ezt a Kara-Kazarokkal, vagyis Kabarokkal együtt tették s így velük nemcsak Atelközbe vándorolva egyesültek. 862-ben már Németországban is kalandoztak a dontövi magyarok, kik 889. tájáig tartózkodtak e vidéken. (I. 115—136.) Mivel Konstantinosz a lebediai magyaroknál említi a hét törzsre való felosztást, Kuún Géza is közbe szövi ennek a hét törzsnek ismertetését, még pedig azzal a meglepő észrevétellel, hogy tisztán magyar csak a nemzetnek is nevet adó Magyar (Megyer) törzs volt, a többi pedig az atyafiságos nemzetekből került ki; a Nyék, Kabar, Tarján, Kara és Kazar, helyesebben Kara-Kazár, Kazár, Jenő Székely, Kürtgyarmat, Kuturgur (bolgár) gyarmat. (I. 137—162.) Főkép Ibn Rosteh (és nem Ibn Daszta) nyomán ismer-teti a lebediai magyarok erkölceit, állami, vallásos és katonai intézményeit. (I. 163—181.)

Atelkuzu határainak keresésénél figyelmeztet arra, hogy Ibn Rosteh leírása egybevág a Konstantinoszéval, hogy az A. magyar szó, melyet ma Folyamköznek mondanak s hogy az Atel vagy Etel szót a magyarok a Volgára, Donra és Dnjeszterre egyaránt alkalmazták. (I. 183—201.) Azt, hogy első vezéroket a magyarok A-ben választották volna (I. 203—224.), ha így áll is a köztudatban, nem lehet könnyedén utána mondani. Hosszabbra teszi az Atelkuzuban tartózkodás idejét is; pl. azt fejtegeti, hogy a magyarok Arnulf meghívására Morvaországba 892-ben tett becsapásuk után A-be tértek vissza, 894. onnan csaptak be Pannoniába, 895. Bulgáriába rontottak, ott 896. három csatát nyertek, 897. átkeltek a Kárpátokon, s 898. elfoglalták mai hazájokat. (II. 1—67. l.) Egészben véve tehát Salamon Ferencz chronológiájához áll legközelebb.

Ezzel végzi a magyarok költözködésének történetét. A ki megtekinti azt a térképet, melyet Marczali mellékel erről a millenaris történethez, látni fogja, hogy az eltérés feltűnően nagy; másrészt azonban el kell ismerni, s ez e munkának egyik főeredménye, hogy a költözködés irányát Kuún Géza gróf az eddigiéknél elfogadhatóbb módon jelölte meg. Természetes, hogy a részletekhez szó fér; pl. valószínű, hogy Lebediából átkelve, Kiev ostroma után két részre vált a magyarság,

egyik éjszaknyugat, a másik dél felé keresvén hazát. A költőzködésnek ilyes dualismusát a K. G. könyvében levő előzmények is érthetőkké teszik.

Minden hely-, személy- és méltóságnevet igen nagy tudományos készlettel, kiváló elmeállal s a mellett elfogulatlanul magyarózván, a legtöbbnek értelmét helyreállítja s ezekben a nevekben magukban is újabb bizonyságokat szolgáltat az ősmagyarság történetéhez. Ezt a történetet jóval előbb kezdi, mint rendszeren kezdeni szokás. Nem tartozik ugyan Horvát István iskolájához, mert fejtegetéseiben inkább nagy óvatosság, mint túlságos merészség jellemzi, de könyvének elolvasása után kinek nem jutna eszébe a rehabilitatio szándéka nélkül is, hány dologban igazolta azt a kritikátlanul is nagy tudóst! Róla nem mondhatják el, mit Horvátról mondtak, hogy magyarokat lát ott is, a hol nem voltak; de elmondhatják, hogy mindenütt meglátja őket ott, a hol voltak. S ezt annak köszönheti, hogy a keleti nyelvekben és forrásaik ismeretében teljesen otthon van, s így olyan új világ nyílt meg előtte, melyben az eddigieknél világosabban láthatja a tárgyak körvonalait.

Nem utolsó érdeme, hogy a Nyugat és Kelet forrásművei mellett kellőképpen megbecsüli a magyar krónikákat is, melyeket újabban lenéznek vagy elhanyagolnak. Kimutatja, hogy, ha tudakosan színeve is, ezek a krónikák sok nemzeti hagyományt őriztek meg; sőt, ha kétes eredetűnek tartja is, még a Székely Krónikát sem mellőzi teljesen és hivatkozik ennek Zandirhámjára, rabonbánjaira. Másrészt szigorú kritikával mutatja ki, ázsiai dolgokról mely forrásokból merítették hazai krónikáink. (II. 107—134.) Ezek a források: a nyugati íróknak, a követeknek, hittérítőknak, útzóknak s főkép kereskedőknek tudósításai, végre pedig a nemzeti hagyományok. Cornidesszel még a plágium vádját is rásüti ugyan a Névtelenre (kit ő III. Béla jegyzőjének tart) s élesen föltűnteti fogyatkozásait; másrészt azonban kritikával igen is használható műnek tartja s nem egy helyen biztonyítja be, hogy keleti írók gyakran igazolnak olyasmiket, a miket a Névtelen sem tőlük, sem nyugati íróktól nem vehetvén, csakis a néphagyományokból vett.

Általában véve nagybecsűek Kuún Gézának kitérései. (Excuriones. II, 87—167.), pl. a források említett bírálatán kívül az ephthalitákról, a Közép-Ázsia legdélibb részén lakó törökökről, kiket a perzsák haitáloknak, az őrmények thetaloknak, az európai írók fehér húnoknak, unnuoroknak, a kínaiak pedig ye-théknek, hiongnuknak stb. neveztek. (II. 87—103.); szól a kazarok kereskedelméről (II. 135—144.) s a kaukázusi kapukról, a hogy a hágókat, átkelő helyeket Magyarország több helyén ma is nevezik (II. 145—155.), a Volga partján lakó bulgárokról (II. 157—9. és 183—4.) végre pedig Mauriciusnak a magyarok hadügyéről szóló

munkájáról (II. 161—167.) A függelékben (II. 169—182.) közli az arab, perzsa, török és héber szerzőknek a magyarokra vonatkozó tudósításait eredetiben, az adalékokban (I. 225—233. és II. 69—86.) pedig a szöveghez való felvilágosító jegyzeteket csatolja. Az így feldolgozott anyagot kimerítő névmutató (I. 235—285. és II. 185—230.) teszi teljesen hozzáférhetővé. Az index tételei néha lexikon-czikkékké bővülnek s belőlük láthatjuk igazán, mily megbecsülhetetlen s idáig előlünk néha hét lakattal elzárt anyagot dolgozott föl a tudós szerző.

Az Erdélyi Múzeum előtt nem kell ismertetni azt a módot, a hogy Kuún Géza dolgozni szokott. E folyóiratban (1893. VIII—IX. füzet) jelent meg „Adalékok Ázsia s Kelet-Európa ethnographiájához“ című becses tanulmánya, melynek feldolgozásához hasonlóan készítette jelen alapvető nagy munkáját. Valóban alapvető; meg lehet támadni, talán meg is dönteni egyes tételeit; szemére vethetni, hogy egyes kérdésekkel nem foglalkozott kellően (pl. a székelyek eredetével), talán azt is, hogy a modern magyar irodalom termékeit csak erősen válogatva vette figyelembe; de bizonyos, hogy őstörténetünk kutatásában mindig foglalkozni kell vele s hivatkozni reá. Nem készülhetett olvasmányúl oly mű, melyben a szerző vagy tíz nyelven s magában a szövegben idéz; de épen a forrásoknak eredetiben való közlésével szerez maga iránt föltétlen bizalmat, hogy t. i. semmit sem kíván félremagyarázni. Az a körülmény, hogy latinúl írt, remélünk engedi, hogy józan s igazi történetírói felfogása a külföldön is megigazít néhány, eléggé elterjedt balvéleményt.

A könyv kiállítása becsületére válik a „Közművelődés“ nyomdájának, mely a II. kötet számára már arab betűket is szerzett s így segített a szerző előszavának 4 lapján említett panaszon. Örülnénk, ha segítve volna azon a másik hiányon is, a mire szintén előszavában útalt a szerző; azon, hogy a Kelettel 900—1301-ig való érintkezéseink története még nincs megírva. A tudós szerző hiszi, hogy ezt „talán más“ írja meg. Minekünk azonban legyen szabad ezt egyenesen tőle, mint legilletékesebbtől remélünk.

M. S.

A socialismusról.

The Socialism. Rob. Flint. Edinburgh. 1895.

E cím alatt adott ki nemrég Flint tanár egy művet, mely sok tanulságos és korszerű gondolatával és egészséges világnézetével méltán hívta föl az angol és német tudósok figyelmét. Socialismus alatt érti „a társadalom jogigényeinek túlzását“, a mint az azzal elmentés individualismus „az egyének jogait túlozza.“ Mindkét rendszer félszeg és egyoldalú. A társadalmi életszervezet igaz alakjának sem a